

ПРИКАЗИ КЊИГА

ПЕТАР ТОМАЦ: ВОЈНА ИСТОРИЈА

ИЗДАЊЕ ВИЗ ЈНА „ВОЈНО ДЕЛО“, БЕОГРАД 1959 Г.

Познаваоци војне литературе и историчари, а и други који се интересују за војно-историска дела, утврдиће одмах да је ова Војна историја прва књига те врсте код нас. Можда би се, у вези са том чињеницом, могло помислити да она самим тим претставља у неку руку пре први покушај да се на нашем језику пружи једна таква садржина, него да већ сада значи један употпуњени домет, да резултати које је аутор постигао не сведоче да је књига, иако прва те врсте, далеко више изнад нивоа једног покушаја. Да писац у свом настојању да пружи једно заокружено дело, није имао нимало лак посао не потврђује само обим књиге, већ првенствено, и то треба подвући, њена садржина и обрада.

П. Томац је у своме делу предузео да прикаже пре свега настајак и развој војске, као друштвено-политичког чиниоца, и ратове, као појаве у склопу супротности које прате развој друштва од најранијих почетака, али није пропустио да захвати и многе друге војно-историске проблеме који су током историје човечанства настајали и били увек тесно повезани са свеукупним развојем људске прошлости. Отуда је, осећајући, сасвим правилно, да су војска и ратови кроз читаву историју били нека врста нераздвојних компонената једне дијалектичке целине, и настојао да у свом излагању не испусти ону нит која по природи ствари одржава у узајамној зависности све видове манифестација одређене друштвене средине.

Из познавања ових општих закона кретања друштва свакако је произишла и пишчева концепција Војне историје, а о њој се, узето у општим цртама, може рећи доста веома позитивних речи.

Целокупна материја, коју је писац приказао, захвата временски период од појаве најранијих источњачких држава до краја XVIII в., односно до почетка француске буржоаске револуције. Приликом обраде ове обимне грађе, аутор је извршио распоред држећи се периодизације која је уобичајена код нас, при чему је уз робовласничко друштвено уређење задржао и назив Стари век, уз феудално Средњи, а уз апсолутистичко-феудални поредак оставио је назив Нови век. Мада оваква периодизација, строго узев, не одговара у свему неким схватањима о развојном путу историје човечанства, она, ипак, по моме убеђењу, не ремети осетније распоред грађе на поједине етапе.

Сваки од ова три дела књиге подељен је на главе, које обухватају углавном одређене развојне целине. Тако је робовласничко друштвено уређење обухватило Древни исток, стару Грчку и Рим; феудално уређење подељено је на Рано феудално доба, Развијени феудализам и препород пешадије, а апсолутистичко-феудални поредак састоји се из Епохе слободних најамника и Епохе стајаћих армија. Пада у очи да се негде, у насловима појединих глава, задржава оријентација према чисто историским категоријама, а негде се, као у феудализму и у трећем делу, узимају у обзир и чисто војне категорије, мада се, верујем, може наћи оправдања да се и у ранијим периодима истакну неки наслови који би обележавали, поред чисто друштвено-историских карактеристика, и особености у развоју појава претежно војне природе. Можда би зато било правилније да је код ове опште поделе грађе задржана историска подела као оквир, а да су називи који одговарају појединим војним карактеристикама дошли као поднаслови, што је писац у неким случајевима и учинио.

Уколико је аутор ишао дубље у систематизацију грађе, делећи је на мања поглавља према појединим проблемима, појавама и догађајима, посао је, очигледно, био све сложенији, али је он оценио да је најбоље да се у избору материје и даље држи првенствено историских оквира и већ уобичајених теза, стим што је, сасвим природно, овде све чешће истицао такве наслове који у себи садрже претежно грађу војне природе. Но, у читавој овој категоризацији писац је углавном остао доследан принципима које је још у уводу истакао, где је, држим, сасвим правилно подвукао да „Ако историја обухвата сав друштвени рад од основе до надградње, онда свака његова грана мора наћи своје место, сразмерно утицају који је дотична друштвена област стварно извршила“. Због тога је мало даље, тражећи место војне историје у склопу општечовечанског развитка, и морао доћи до једино правилног решења. „Да би постала компонента опште историје, војна историја се мора ставити у њене оквире. Мора се повезати са свима невојним појавама који је одређују и објашњавају“. Заснивајући своју замисао на оваквим схватањима, П. Томац је и настојао да кроз читаво своје дело одржи ту нужну повезаност и испреплетаност економских и политичких чинилаца са онима који се више испољавају као фактори војне природе, и он то није чинио само приликом систематизације грађе, већ и у току разраде и оцене. Да је усклађивање ових момената ванредно тежак посао, не треба, мислим, ни указивати посебно, поготово кад се ради о обиму који намеће општа историја.

Но, кад читалац узме у руке ову Војну историју запазиће још на првим страницама да је аутор ипак, и поред извесног несклада испољеног у насловима појединих глава, веома успешно решио тај однос између, како би се рекло, чисте историје и оног дела који више припада појавама и догађајима војног карактера. Да тај однос неће задовољити сваког читаоца подједнако, то је ван сумње. Биће увек заинтересованих који ће сматрати да је друштвено-политичка основа ратних догађаја исувише обимна, као што ће се наћи и примедба да

је тај оквир недовољан. Маколико да се у овом случају мора поштовати ауторова замисао, и маколико да је, у целини узев, тај однос доста усклађен, у појединим случајевима ипак делује утисак да је историји дато нешто више места него што би требало, особито у партијама које се односе на наше народе и неке њихове суседе, док у неким случајевима историског објашњења нема довољно: за немачке земље после Стогодишњег рата и за предисторију борбе енглеских колонија у Северној Америци за независност.

Међутим, далеко важнија од овог питања, где је дато више историје где мање, јесте чињеница да писац нигде историју није сасвим испустио. Напротив, свестан да је војна историја само део опште, писац поједине догађаје редовно посматра у процесу, он војску и ратовање прати по њиховој развојној линији и настоји да стално одржава логичну и дијалектичку везу, што готово увек постиже тиме што у обради грађе не запоставља ни проблеме политичке и економске природе. Но, док је, готово редовно, прилазећи неком од проблема војне историје, оцртавао и његов друштвено-политички оквир тражећи у њему извор појаве, дотле је, чини ми се, кад је реч о последицама ове или оне појаве, понешто пропуштено. Књига би, рекао бих, добила још више у својој вредности да је на крају појединих периода дат закључак који би, рецимо, обухватио кратку синтезу о степену достигнућа у развоју војних организација и снага, о наоружању и ратним вештинама посматраним кроз ове или оне стратешке и тактичке подухвате и да је, у вези стим, писац покушао да укаже колико је све то имало утицаја на даљи општи развитак производних снага одређене друштвене средине. Но, ваља код ове примедбе бити свестан да би синтеза ове врсте претстављала готово најнапорнији део посла, тим пре што би писац у овом смислу тешко могао да нађе узор у постојећим делима ове врсте.

Што се тиче избора материје обухваћене у овој књизи, очевидно је да је аутор гледао да одабере оно што је за једно раздобље, за епоху, најкарактеристичније, што оцртава ступањ техничког достигнућа и највише одражава примену војне вештине. Да је и у овом погледу било тешкоћа јасно је само по себи. Ако се у овој књизи осећа извесна разлика између појединих епоха како у погледу броја изабраних проблема, појава и догађаја, тако и у односу на начин приказивања, обим излагања и степен убедљивости, то се у највећем броју случајева кривица не мора приписати писцу. Напротив, можда би требало похвалити његову опрезност кад за период робовласничког друштвеног уређења врши избор грађе ослањајући се само на оно што се, колико-толико, заснива на веродостојним изворима. И овде, као, уосталом, и кроз читаво дело, писац критички прилази подацима које налази у изворима или литератури. Гдегод му се учини да су наводи, чак и они изворни, сумњиви, он је скретао пажњу на њихову нелогичност настојећи да истовремено укаже на оно што би у датим околностима најбоље одговарало правом стању. Уопште, једна од добрих страна овог дела свакако је и та што се писац никада не ослања

искључиво на мишљења и закључке на које је наилазио, већ готово редовно појаве пропраћа својим коментарима, настојећи да повеже чињенице, да их сагледа у ширем оквиру и да их оцени са више аспеката. У том смислу свакако је позитивно што се готово редовно, кад је реч о војним организацијама, дају претходно и неке карактеристике одређених етничких група да би се боље објасниле особености у погледу војног уређења, борбености и начина ратовања. Само, добија се утисак да се писац понегде више повео за обилем грађе, па је у неким случајевима исцрпнији него што је било потребно, чиме је, овде-онде, поремећена равнотежа у односу на распоред грађе по важности и обиму.

Но, опште узев, ако је аутор хтео да избором одређене грађе и указивањем на ове или оне војне походе или ратне окршаје оцрта са војног становишта дату епоху, онда ће, верујем, у томе, у највећем броју случајева, задовољити очекивања стручњака. Додуше, ако игде буде замерки, оне се баш у овом погледу могу јако испољити, јер се увек могу поставити питања зашто је писац описао баш ову или ону битку, а није узео још и неку другу? Али овде, поред неких оправданих примедба, у неким случајевима, може да буде и претераних захтева, јер је аутор свакако често био у ситуацији да за догађај који му је изгледао карактеристичнији и више вредан пажње не нађе довољно изворних аргумената за приказивање, те се морао одредити за неки можда мање карактеристичан и за одређену епоху мање значајан, али богатији чињеницама. Било би веома корисно да је писац у уводу, или било где, указао ако је таквих случајева било. Тиме би унапред обавестио читаоце зашто је неке важне догађаје сасвим испустио, а неким опет, иначе приказаним и такође значајним, дао мање места него што заслужују.

Уз досад дате напомене и истакнуте добре стране ове књиге вреди свакако подвући и ову: наиме, ако би се човек повео по наслову, могао би помислити да је књига претежно састављена за ужи круг војних стручњака, а да за све друге претставља само избор мање или више повезаних ратова, сувих описа битака уз неизбежно цитирање бројних односа снага, ратних жртава, да у њој преовлађују описи система војног уређења и развој војних снага кроз векове и тсл. Међутим, ни избор материје ни начин обраде не дају основе да се тако мисли. Својом разноврсношћу грађе, повезаношћу проблема, компоновањем садржине уз најчешће успешне напоре да се избегну празнине које историски континуитет не трпи и кад су у питању дела ове врсте, и најзад својом ширином, књига може да буде од користи и свима онима чије се интересовање не задржава претежно на војним моментима. Поред осталог, и за једне и за друге биће свакако од посебне користи и пишчев осврт на војну књижевност, коју приказује на крају сваког већег раздобља. Живо причање, уз коректан језик, свакако да много доприноси збиру свих позитивних страна ове књиге.

Међутим, слика не би била довољно јасна ако се не би указало и на неке појединости које у очима појединих читалаца могу изгледати као већи или мањи недостаци.

С обзиром на чињеницу да су у ранијим вековима промене у војном уређењу, у наоружању и начину ратовања, наступале спорије, што ће рећи да су извесне карактеристике на једном подручју дуже време остајале без битне измене, мислим да није било нужно да се у делу ове врсте хронолошки подаци истичу у великом броју. Чини ми се да би за општу оријентацију било довољно да се у многим случајевима наведе само век или евентуално негде, где је то нужно, назначи и да ли је реч о првој половини, средини или крају столећа. Посебно је, мислим, требало изоставити бројне хронолошке податке у периоду Старог века где ионако има највише неизвесности у погледу тачности.

Можда ће неки строжи критичар приметити да понегде има извесне недоследности у погледу хронолошког уоквиравања историје појединих подручја. Тако, на пример, кад је реч о Египту и Месопотамији, излагање иде до краја античког периода, док се у поглављу о Индији спомињу и неки догађаји из XVI в. н. е. Или, даље, под насловом Прастаро доба захваћени су Спарта и Атина све до почетка грчко-персиских ратова, што свакако не стоји.

Осим тога, могло би се нешто приметити и у погледу карата и скица. Пре свега, ваља истаћи да су карте и скице за ову врсту дела неопходна допуна и добро би било да је и у овој књизи таквих прилога више, или барем, кад већ није тако, да је и за постојеће направљен бољи избор. Тако, на пример, оскудније него друге показују се карте Грчке у V в. (ск. 7) и Италије (ск. 25). Оне би биле далеко корисније да су у њих унети барем подаци који се јављају у тексту. Затим, добија се утисак да су могла бити нађена срећнија решења и за приказ појединих битака. На пример, ма колико да је заиста недовољно одређено како су и куда Персијанци заобишли грчке снаге у сукобу код Термопила, ипак би, чини ми се, наместо скице 11 јаче деловала она која се налази у Атласу за Историју Старог века, за средње школе, треће издање, Москва 1954, с. 6. Скица која приказује битку код Саламине и Платејску операцију (ск. 12) има предности у томе што су на њој приказана оба ова догађаја који су заиста у непосредној зависности, али је тиме приказ саме Саламинске битке остао готово сасвим блед, те би и овде веома добро дошла нека скица која верније оцртава овај веома значајан поморски сукоб. У ту сврху била би свакако од користи скица Саламинске битке у поменутом атласу. Нешто би се слично могло приметити и за скицу битке код Иса (ск. 20). Док је писац у тексту дао доста детаља из саме битке, дотле је ситуација на приложеној скици врло једноставно приказана. Чини ми се да би и овде уз пишчев опис битке далеко боље одговарала скица битке код Иса на стр. 9 наведеног атласа. И за ситуацију на ск. 26 могло се наћи боље решење. Међутим, овде је недостатак више дошао услед рђаве штампе него због самог избора размере скице, али би

зато за скице 28 и 29, нарочито за 29, уз постојеће две ситуације, добра допуна била приказ битке код Кане на стр. 11 поменутог атласа.

Уопште, како је већ напоменуто, уколико то нису трошкови штампе спречавали, књига би далеко више добила у вредности и привлачности да је приложен већи број карата, скица и слика. На пример, ваљало би сигурно, између осталог, да је дата и претстава бојног поретка хусита и систем напада и одбране колских запрега.

Но, читаоцима пропусти ове врсте неће свакако умањити онај општи утисак који књига ствара својим бројним позитивним странама. По њима, она је већ сада испољила своју вредност и сигурно претставља значајан прилог војној историографији. Ово дело биће пре свега од користи заинтересованима претежно за војну страну историског збивања, али је сигурно да у њој могу наћи веома корисна запажања и историчари на ширем плану. И једнима и другима свакако ће од користи бити и доста обиман списак извора и литературе. Исто тако, вредност књиге појачава и индекс имена.

Др. Реља Новаковић